

voluția limbii noastre, ci despre configurația ariilor lingvistice în cele dintîiu timpuri ale limbii romîne). Astfel se arată că istroromîna are comun cu regiunea vestică a țării inovația lexicală *foale* 'pîntece' și schimbarea lui *ǧ* în *j*, iar macedoromîna are comun cu nordul țării (în special cu Nordul Transilvaniei) forme cu *a* protetic. Dintre apropierea cu istroromîna cea dintîiu se impune, și ea nu face decît să sprijine și mai mult teoria lui *Densușianu* și *Philippide* despre originea Istroromînilor, fără a se putea preciza însă dacă avem a face cu o emigrare tîrzie a Istroromînilor din nordul Dunării la sud, sau dacă nu cumva avem a face cu o vecinătate în cele dintîiu timpuri ale limbii romîne și cu o separare a lor de Romîni nordici din capul locului. Cu privire la asemănările de evoluție fonetică se pune problema dacă nu avem a face cu apariții independente, cum e cazul și cu alte fenomene fonetice care s'au petrecut atît în dacoromîna, cît și în macedoromîna. (Concepția aceasta este reprezentată mai ales de *Philippide*, care i-a dat și o legitimare teoretică: identitatea de bază de articulație a Romînilor, existentă și după ce Romîni s'au despărțit în mai multe ramuri, a făcut ca sunetele să se schimbe în mod independent în același fel. Vezi *O. R.* II, pag. 245-309 și 338-385.) Totuși este adevărat că nordul țării prezintă o serie de asemănări cu macedoromîna, care să arăte o vecinătate a acestor dialecte în romîna din cele dintîiu timpuri. Aș putea cita aici un fapt care se pare că n'a putut fi constatat prin anchetele autorilor atlasului. După informațiile pe care le am, la Moldovenii dintre Prut și Nistrul superior (Bucovina și Basarabia) și la Transnistrieni se întilnește *să știbă* 'să știe', întocmai ca și la Macedoromîni. Dacă fenomenul de analogie după *să aibă*, care a avut loc aici, nu este o apariție independentă de felul celor constatate de *Meillet* la limbi „surori” și numite de el *fenomene de convergență*, atunci el ar dovedi că în patria primitivă a Romînilor strămoșii Macedoromînilor erau în vecinătatea strămoșilor acestor Moldoveni.

G. Ivănescu.

B. P.-Hasdeu. *Cuvente den bătrâni. Texte alese, ed. J. Byck.* București, 1937. 272 pag. in 8°.

Cele trei tomuri ale lui Hasdeu întitulate „Cuvente den bătrâni” constituiesc, ca dealtfel tot ce a scris în domeniul istoriei și filologiei, acest „enciclopedist”, o operă de vastă informație științifică, un material greu de mînuit tocmai prin vastitatea lui. La aceasta se mai adaugă și faptul că nu toate subiectele tratate prezintă aceeași importanță. Ediția lui J. Byck, conținînd texte alese din toate

trei volumele, înlătură inconvenientele amintite, căci editorul a publicat numai acele texte care prezintă un mai mare interes științific.

Acesta e, desigur, meritul de samă al prezentei ediții: autorul a știut să aleagă ceea ce are o reală valoare pentru specialiști, ceea ce poate arăta „personalitatea lui Hasdeu ca filolog, lingvist și istoric literar”, cum se exprimă Byck însuși, la pag. 10.

Caracteristica activității lui Hasdeu, în toate domeniile, este exageratul său romantism, predominarea imaginației asupra intelectului, care l-a dus la construirea de ipoteze fanteziste, ce trebuiau să se darde odată cu progresul științific. Acesta va fi fiind motivul care-l determină să prețuiască mai mult tomul I: „Limba vorbită între 1550-1600”. În acest volum, Hasdeu „ne-a dat acum 60 de ani cea dintâi imagine a unei ediții științifice de texte românești vechi” (pag. 6). Prin urmare, acolo unde imaginația era, prin forța lucrurilor, înlăturată, Hasdeu a izbutit să fie un riguros om de știință, reproducând cu exactitate textele vechi și, cum spune Byck, adunând, în capitolul „Notanda”, particularitățile grafice, morfologice, sintactice și lexicale ale textelor. Trecând însă la studierea cărților populare, Hasdeu a lăsat frâu liber imaginației, spre a construi, în vol. II: „Cărțile poporane ale Românilor, în sec. XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă”, teorii care, deși ingenioase, s'au dovedit a fi, unele din ele, netemeinice. Poate că ar fi trebuit să i se acorde o mai mare atenție tomului III: „Istoria limbii române”, unde, între altele, (§ 19) pentru prima dată se pune în discuție teoria circulației cuvintelor, care, chiar dacă nu elucida definitiv spinoasa problemă a influențelor străine în limba română, constituia totuși o idee originală pentru lingvistica aceluși timp. Aceasta e una dintre teoriile care, cu unele modificări, a mai rămas și azi în picioare.

Hasdeu, datorită tot romantismului său, își concepea operele pe un plan prea întins pentru a fi realizate într'o viață de om. De aceea tomul III a rămas neisprăvit (la fel cu alte opere ale sale), adică tocmai partea în care autorul trata probleme de lingvistică generală.

Metoda de publicare a textelor utilizată de Hasdeu e științifică stricto sensu. Alături de textul cirilic, a dat transcrierea cu litere latine. Pentru ilustrarea metodei, Byck publică în întregime primul text: „Istoria unui proces”. Textul, cu litere cirilice și apoi în transcriere latină, e precedat de o notă în care i se face amănunțit descrierea. După transcriere, urmează „Notanda”, un veritabil studiu științific al limbii textului respectiv: observații de ordin fonetic, morfologic, sintactic, lexicologic. Meritul lui Byck, afară de faptul că a înțeles necesitatea prezentării unui text neciuit, pen-

tru a se vedea metoda de cercetare a lui Hasdeu, constă în adăugarea notelor explicative dela sfârșitul volumului, unde vine cu întregiri, eventual cu rectificări, la spusele lui Hasdeu. Textul următor, „Cronica lui Mihail Moxa“, e dat numai fragmentar, fără „Notanda“.

Extrasele din tomul II încep cu o „Ochire asupra cărților poporane, Insemnătatea lor. — Raportul lor către literatura poporană în genere“, un studiu asupra literaturii populare, demn de toată atenția. Iată, în puține cuvinte, justa caracterizare a literaturii poporane nescrise și a cărților poporane: „literatura poporană cea nescrisă¹ se naște într'un mod spontan... Un sentiment involuntar — și iată o doină; o întâmplare, o catastrofă — și iată o baladă; un fenomen, o credință, un joc de cuvinte — și iată o legendă, un basm... Cartea poporană, din contra, nu este și nu poate fi spontanee. Ea presupune totdeauna o intențiune, o tendință, o țintă precisă din partea autorului. Scriitorul vrea ca alții să petreacă, să rîză, să creadă, să învețe, să imite sau să se ferească... În literatura poporană cea nescrisă predomină elementul liric; în cartea poporană — elementul didactic“ (pag. 55-56).

Dintre cărțile poporane studiate de Hasdeu, Byck se oprește asupra celor din *Codex Sturdzanus*, pe care le împarte în două grupe, — așa cum se găsesc și în Cuvente den bătrîni — : deoparte Textele Măhăcene, scrise în mare parte de popa Grigore, dealta Textele Bogomilice.

Printre particularitățile fonetice ale limbii vechi l-a impresionat în deosebi rotacismul. Dacă explicațiile propuse de Hasdeu erau încă departe de adevăr,² în schimb el are meritul de a fi cercetat, printre primii, fenomenul rotacismului în mod științific. Byck trimete (pag. 267, nota), pentru cunoașterea detaliată a problemei, la *Étude sur le rhotacisme en roumain* par A. R o s e t t i, Paris 1924.

Textele Bogomilice publicate de Hasdeu sînt precedate de un studiu despre influența bogomilismului asupra cărților noastre

1. După Hasdeu, „literatura poporană cea nescrisă, cîntece, basme, etc., se poate scrie, și totuși, fie chiar tipărită, ea nu încetează de a fi nescrisă, căci se naște și trăiește într'un mod nescris. Scrisul o copiază; dar copia nu este originalul cel viu, original ce continuă a se mișca și a se schimba după ce i s'a scos portretul, încît ajunge cu timpul, în bine sau în rău, a nu mai semăna unul cu altul“ (pag. 52-53).

2. Marea greșală o comite Hasdeu în special cînd vorbește de rotacismul de forma *nr*: „luptădu-se -*n*- și -*r*- în două forme ale aceluiași cuvînt, fără a se mai ști de către popor care anume din două este cea mai corectă, s'a dat naștere, prin confuziune, unei a treia forme cu -*nr*“ (pag. 105).

poporane. D. R u s s o, în *Studii bizantino-române*, București 1907, a poi în *Studii și critice*, București 1910, în urma unor amănunțite cercetări, a ajuns la concluzia că în cuprinsul niciuneia din cărțile poporane presupuse bogomilice de Hasdeu nu se vede influența acestei secte religioase. Și în acest de-al doilea volum, după textul cărților poporane, urmează „Notanda“, despre importanța cărora, în ce privește observațiile lingvistice, s'a vorbit mai sus.

La noi, cercetările lingvistice ale secolului trecut se manifestă între cele două extreme: pedeoparte exagerațiile latiniștilor, pornite dint'un exces de naționalism, pedealta direcția antilatină sau chiar „latinofobă“, cum o numește Hasdeu, reprezentată de C i h a c în *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Hasdeu, în tom. III al *Cuvențelor den bătrâni*, își propune să dea un studiu obiectiv al limbii noastre: „Ambele exagerațiuni, zice el, provoacă deopotrivă necesitatea de a se supune graiul român unui nou studiu, ale cărui rezultate pot fi înțelese și primite de astă dată în toată obiectivitatea lor, dezbrăcată de orice sensaționalism, deoarece lumea s'a săturat de prea-prea dintr'o parte și de foarte-foarte din cealaltă“ (pag. 186). În acest volum întâlnim interesantul capitol: *Limba în circulațiune*, de a cărui importanță însuși Hasdeu își dădea sama.

Principiul circulației îl împrumută Hasdeu din *Economia politică*, încercînd să-l aplice și în lingvistică. Important, după el, pentru limba noastră, spre ex., nu e faptul „că elementul latin nu reprezintă decît o cincime din vocabularul său, în timp ce elementul slav intră în proporția de două cincimi, iar cel turc — aproape o cincime“, cum se exprimă Cihac; important e faptul că elementul latin din limba noastră, circulînd incomparabil mai mult decît cel slav sau cel turc, își mărește prin aceasta valoarea. „Un și, un să, un că, un cu, spune el, fără cari nu e chip a construi o singură frază romînă, sînt ca 100 contra 1 chiar în privința unui *drag* (pag. 237). Din toate acestea, Hasdeu trage concluzia: „Din două l u c r u r i l i n g v i s t i c e de o valoare intrinsecă identică, unul poate să aibă o valoare utilă înzecită și chiar însutită decît celalt, dacă în graiul comun al poporului circulează de zece sau de o sută de ori mai mult în același interval de timp (pag. 230). Evident că Hasdeu nu e numai original, ci știe să-și susțină în mod științific teoria emisă. Cercetările lingvistice ulterioare însă au făcut ca problema să alunece pe altă pantă. Hasdeu, în cercetarea unei limbi, lua în considerație numai sistemul lexical, adică tocmai sistemul căruia i se acordă cea mai mică importanță. Limba engleză, cu toate cele 13.000 de cuvinte germanice față de 30.000 de cuvinte romanice, e totuși o limbă germanică, dar nu pentru motivele invocate de Hasdeu, ci pentrucă în

studiul unei limbi accentul cade pe sistemul ei fonetic și, mai ales, pe cel morfologic.

Limba romină e o limbă romanică, cu tot covârșitorul număr de cuvinte slave impregnate în lexic, pentrucă fonetica și, mai cu samă, morfologia continuă fonetica și morfologia latină. Aceste două sisteme, adică cel fonetic și cel morfologic, sînt foarte rezistente și deaceea foarte greu de împrumutat dela o limbă la alta. Din contra, cuvintele se împrumută cu mult mai ușor. Astfel, limba noastră a putut împrumuta cuvinte slave, morfologia însă a rămas aproape intactă. Iată pentruce teoria lui Hasdeu, atît de ingenioasă dealtfel, trebuia să-și piardă din importanță.

Ediția lui Byck are și meritul de a fi simplificat ortografia lui Hasdeu, destul de complicată, din cauza etimologismului cătră care tindea. Astfel au fost reduse consoanele duble și înlăturate liniuțele și apostrofele inutile, iar multe cuvinte, — lista lor se poate vedea la pag. 264 —, au fost transcrise așa cum se pronunță astăzi.

Toate aceste simplificări, înlăturînd o întregă serie de dificultăți ortografice, facilitează mult lectura capitolelor publicate. Dovedind astfel de calitate, se poate afirma că Byck prezintă o ediție de texte științific alcătuită, care în lumea specialiștilor trebuie să se bucure de o deosebită atenție.

V. Croitoru.

Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești-Titulești*. (Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea). Jena-Leipzig 1936. VIII+230 pag. 8°.

Aprecieri de ordin general asupra acestei lucrări am făcut în recensia din *Indogermanische Forschungen* LVI (1938), pag. 123-4. Aici voiu înșira numai observațiile de amănunt, menite, cel puțin în parte, să sprijine obiecțiile de principiu aduse acolo, mai ales pe cele privitoare la abuzul de reconstrucții și de regresuni, care caracterizează în gradul cel mai înalt toate studiile lui Gamillscheg, adevărat campion al unui neogramaticism anacronic.

Pag. 9, r. 11 de jos: ce poate însemna *iarnă mai rară ca asta n'am văzut?* Pag. 10: și în limba comună se accentuiază *cel* (= *al*) într'o construcție ca *dă-mi o oacă de vin de cel bun*. Este sigur autorul că în *dă multe ori, n'inchinăm la ea*,¹ etc. accentul stă pe prepozițiile *dă*, resp. *la*? Aceeași întrebare se poate pune cu privire la auxiliarul din *nu cred c'o să plouă, iel afuncia a spus*, etc., la pronu-

1. Mă folosesc, în general, de ortografia curentă, acolo unde discuția se referă la alte fapte decît cele pur fonetice.